

тями 2, 3 та 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 27 липня 1929 р., військовополонений має право на повагу до його особи та честі, обов'язок піклуватись про нього покладається на державу, що його захопила, а будь-які репресалії щодо військовополонених заборонені [2].

Процес закінчився рівно за два тижні – Фріца Кнохляйна визнали винним у воєнних злочинах та засудили до смертної кари. Клопотання про помилування було відхилене, вирок привели у виконання у січні 1949 р.

Джерела та література

1. Convention on Laws and Customs of War on Land: adopted on October 18th, 1907. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp
2. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: adopted on July 27th, 1929. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/305>
3. Fry H. The London Cage: the secret history of Britain's World War II interrogation centre. Yale University Press, 2018. 256 p.
4. Jackson J. The fall of France: the Nazi invasion of 1940. Oxford University Press, 2004. 296 p.
5. Jolly C. The SS massacre at Le Paradis, 27 May 1940: the vengeance of Private Pooley. Pen&Sword, 2020. 256 p.
6. Lane R. Last stand in Le Paradis: the events leading to SS massacre of the Norfolks 1940. Pen&Sword Military, 2009. 229 p.

Ткач Тетяна

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

«КРИМСЬКИЙ СЦЕНАРІЙ» 1945 РОКУ: ЯК СРСР ОКУПУВАВ КАРАФУТО

Ключові слова: окупація, Карафутто, депортація, СРСР, Японія.
Keywords: occupation, Karafuto, deportation, USSR, Japan.

Карафутто – адміністративно-територіальна одиниця Японської імперії 1907–1945 рр., що розташована на південному Сахаліні. Для періоду радянської окупації характерним є процес винищення та депортації місцевого населення, знищення ідентичності місцевих жителів. Вивчення теми є актуальним, тому що у статті порівнюється експансійна політика СРСР у 1945 р. та ідентичне її повторення Росією у 2014 р. щодо суверенної частини України – Автономної Республіки Крим.

Після програшу Російської імперії в російсько-японській війні 1904–1905 рр. розпочався довготривалий відступ росіян в Азії, який тривав подальші 40 років. Радянський режим повернувся знову в цей регіон уже в період Другої світової війни, щоб узяти на себе роль, дуже схожу на ту, з якою не зміг упоратися його царистський попередник [2, 291].

11 лютого 1945 р. на Ялтинській конференції СРСР запрягнувся вступити у війну проти Японії. Отже, 8 серпня 1945 р. Радянський Союз, порушивши російсько-японський договір про нейтралітет, оголошує війну Японії. Нарком за-

кордонних справ СРСР Молотов оголосив японському послу: «...вірний своєму союзницькому обов'язку Радянський уряд приєднався до декларації союзних держав від 26 липня. Радянський уряд вважає, що ця політика є єдиним засобом, здатним наблизити мир, звільнити народ від подальших жертв і страждань і дати японському народу можливість уникнути небезпек і руйнувань...» [3, 790].

За типовим сценарієм відбувалась російська експансія Криму. Формальним приводом до введення російських військ стало начебто звернення 1 березня 2014 р. нелегітимного нового глави уряду Криму С. Аксєнова «...до президента Російської Федерації Володимира Путіна про сприяння в забезпеченні миру й спокою на території АР Крим» [1, 208]. Відповідь Кремля на звернення, яке вони ж самі ініціювали, була миттєвою, і вже того ж дня було прийняте рішення вводити війська.

Порівнюючи дві заяви, оголошені на перших етапах реалізації плану окупації, з відривом у 69 років, отримуємо чітке уявлення про ідентичну стратегію захоплення територій. Наративи про «необхідність допомоги людям» та початок агресії задля «встановлення миру» характерні для обох випадків і всієї політики Росії загалом.

9 серпня радянські війська атакували японські позиції на кордоні Карафуту. Червона армія три дні бомбардувала прикордонну заставу Хандензава. Бої в портах Маока, Есуро і Таро були запеклими й супроводжувались великими втратами з обох сторін. 15 серпня 1945 р. японський імператор, не маючи вибору, оголосив рескрипт про капітуляцію. Але бойові дії тривали ще щонайменше сім днів. 25 серпня радянська армія остаточно захопила столицю Карафуту, Тойохару.

Ще 10 серпня розпочалась евакуація мирних жителів, однак тільки 76 618 осіб було успішно евакуйовано. У російському стилі ведення війни 22 серпня три кораблі, які перевозили мирних жителів, були атаковані радянськими підводними човнами, внаслідок чого загинуло 17 тисяч мирних жителів.

Найперше, до чого вдається Росія під час остаточного захоплення територій, – це встановлення своєї маріонеткової влади. Такий показовий сценарій був у Криму 17 березня 2014 р., коли В. Путін підписав так званий договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів [1, 110].

Така сама доля чекала і Карафуту: відразу після радянської окупації Тойохари війська створили військовий уряд під керівництвом генерал-майора І. Алімова, який почував себе господарем на японській території та поступово проводив заходи, які сприяли посиленню контролю над територією, її господарством, промисловістю і населенням. Радянська влада встановила комендантську годину і заборонила будь-які зв'язки з материковою Японією, закрила острів від зовнішнього світу, в такий спосіб створивши умови для укріплення тоталітарного режиму. Автоматично розпочався наступ на людські свободи, закривалися всі японські видання і відкривалися нові, радянські, що є прикладом росіянізації області. Військових відправляли у трудові табори; така сама доля спіткала і керівників громад та простих мирних жителів.

У період 1945–1946 рр. радянське керівництво було зайняте встановленням своєї адміністрації, заселенням території жителями СРСР, переважно росіянами.

Острів готувався до перейменування, а вся минула історія Карафуто була стерта або ж переписана. Це найулюбленіший метод радянського тоталітарного режиму, завдяки якому знищується національна пам'ять та ідентичність цілих націй. У січні 1947 р. Південно-Сахалінський округ було розширено і перейменовано в Сахалінську область.

В «Українській енциклопедії ім. М. П. Бажана» термін «депортація» пояснюється, як примус, виселення з місця постійного проживання особи, групи осіб чи народу. Депортація народу – це інструмент, який найчастіше використовував СРСР і його наступниця Росія для проведення демографічної та національної політики на окупованих територіях. Депортація – це завжди жакливі сторінки історії, адже окремі люди або цілі нації піддаються насильному переселенню зі свого постійного місця проживання.

Окупація Карафуто супроводжувалась депортацією японців, корейців та айнів. Корінне населення Кримського півострова відчуло на собі цей геноцид ще в 1944 р., за даними самоперепису, проведеного Національним рухом кримських татар: 423 тисячі 100 осіб було депортовано до віддалених регіонів СРСР. А вже у 2014 р., не зумівши схилити на свій бік кримських татар, російська влада вдалась до репресій: переслідування, утримання у СІЗО, жорстоких вбивств, засудження та запровадження обмежень. Багато сімей змушені були покинути рідний дім, зважаючи на смертельну небезпеку для їхнього життя.

Депортація японських цивільних розпочалася в жовтні 1946 р. Із весни 1947 р. до літа 1948 р. 357 000 японців, переважно цивільних, а також деякі айни та корейці, повернулись до Японії. Радянська окупаційна влада забороняла брати японцям особисте майно, а також радянську валюту або японську. Радянський Союз перерізав усі шляхи сполучення між Сахаліном і Японією, тому багато людей повністю втратили зв'язок зі своїми сім'ями, які залишилися на радянському Сахаліні.

Із острова було три маршрути репатріації. Першим маршрутом стала екстрена евакуація в серпні 1945 р. Другим маршрутом була «контрабанда», спроба дістатися до Хоккайдо, перетнувши протоку Соя, яка була заблокована Радянським Союзом і де-факто стала «кордоном» між Японією та Радянським Союзом [5, 9].

Третім маршрутом стала офіційна репатріація, яка здійснювалася відповідно до угоди, підписаної між США і СРСР 27 листопада 1946 р. Із корінних жителів, які проживали в японському Карафуто, майже всі 1 254 айни були змушені знову покинути острів [4, 473].

Отже, спираючись на розглянуті питання, можна, на наш погляд, виділити такі спільні риси процесів окупації й анексії Карафуто та Криму: 1) виправдання початку агресії метою встановлення «миру»; 2) встановлення маріонеткового уряду на захоплених територіях; 3) проведення політики асиміляції, росіянізації, використання насильницьких методів щодо місцевого населення; 4) наступ на історію та культуру краю; 5) виселення місцевого населення та заповнення її росіянами, лояльними до політики влади людьми.

Джерела та література

1. Гулима О. Про сценарії анексії Криму пострадянською Росією. *Військово-історичний меридіан. електронний науковий фаховий журнал*. 2017. № 4. С. 67–81.
2. Російський імперіалізм / пер. з англ. Т. Цимбала. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 395 с.
3. Bull J. «Karafuto Repatriates and the Work of the Hakodate Regional Repatriation Centre, 1945–50». *Journal of Contemporary History*. 2018. № 4. P. 788–810.
4. Masato T. «Karafuto ainu no 'hikiage'» in *Nihonteikoku wo meguru jinkō idō no kokusai shakaigaku*, ed. Sinzo Araragi. Tokyo: Bensei shuppan, 2008. P. 463–502.
5. Yumi Kimura «Dasshutsu toiu hikiage no houhou» *Hokkaido Tōhoku-shi kenkyū*. 2013. № 9. P. 5–23.

Заводяк Яна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ ПІДПІЛЬНОГО РУХУ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: жінка, війна, підпілля, гендерні проблеми.

Keywords: woman, war, underground, gender problems.

Активна участь радянських жінок у Другій світовій війні проявлялася не тільки в якості медсестр, санітарок чи працівниць тилу, а також як бійців у лавах Червоної армії та активних партизанок і підпільниць. Це було наслідком гендерної політики СРСР попередніх десятиліть. Становлення радянської державності у 1920–1930-ті рр. відбувалося під гаслом виховання «нової» радянської людини, і зокрема «нової» жінки. Важливою ланкою державної політики стала емансипація жінок, зокрема позбавлення економічної залежності від чоловіків. К. Кобченко зазначає, що гендерна політика більшовиків була тісно пов'язана з розпочатими ними соціально-економічними перетвореннями, і була не тільки наслідком власне жіночого руху, скільки впроваджувалася «згори» у межах реалізації радянського модернізаційного проекту, коригуючись відповідно до державних потреб і політичних реалій [3, 61]. Емансипація жіноцтва, зокрема мобілізація жіночих ресурсів у соціальній та економічній сферах, у подальшому спричинила масову участь радянських жінок у подіях Другої світової війни.

Героїчний, показовий стороні участі жінок у партизанському та підпільному радянському русі та русі ОУН і УПА присвячено чимало уваги. Водночас у сучасних дослідженнях, зокрема О. Кісь, В. Гінди, К. Кобченко, наголошується на існуванні низки гендерних проблем, пов'язаних із перебуванням жінок у партизанських загонах і підпільних групах [2; 3; 4].

Серед радянських партизанів поширеним явищем був інститут «похідно-польових дружин», що характерним було за наявності у суто чоловічому середовищі декількох жінок. Зазвичай весь керівний склад партизанських з'єднань, за наявності офіційних родин, мав «похідно-польових дружин» (ППД). Рядовим партизанам чоловікам не доводилося розраховувати на такі привілеї, і це спонукало їх до пошуку жінок поза загонами, в основному у розташованих неподалік селах [2, 159].